

מהמתחדש ומהמתרחש

גיליון מס' 21
תשרי תשע"ט
September 2018

שפעלים

מסע לאוקראינה 6

8 השיקום הדתי והחסידי
במחנות העקורים

ЩЕКАВИЦЬКА 29

דבר המערכת

הרב | אברהם קריגר ראש המכון

כמטרה להביא את כלל המסרים, הידע והתובנה, לציבור רחב עוד יותר בארץ ובעולם. אופי פעילתנו בשנה זו יבוא לידי ביטוי באפיקים וכלים חדשים, אותם החלטנו לאמץ בחום לחיקנו ודרכם להנגיש את דרכנו ואת תפיסתנו הרעיונית באופן קליט, מגוון ובעל רוחב יריעה. אנו משוכנעים שפעילות זו ויוזמות חדשות עליהם תשמעו בעתיד המייד, ימצאו בכם כמי שמכירים ומעודדים את נחיצותם, שותפים של ממש. כשותפים נשאף שתחששו שהשינוי והמינוף הוא בשר מבשרכם. כשאלו פני הדברים, חפצים אנו לשמוע את עמדותכם, מחשבותיכם וגם הרגשותיכם, במידה ויהיו. נוכל להביאם לדיון ולליבון על הבמה המכובדת של כתב זה. אי לכך, אי"ה מהמידעון הבא נשמור טור לתגובות, מחשבות ותובנות הבאות מכם וזכות תהיה לנו להופכם לשיח ציבור נרחב יותר.

**ברכת שנה של הצלחה ושגשוג,
בריאות ושמחה,
הרב אברהם קריגר**

ידידים יקרים!
הגיי תשרי חולפים ושובלם משאיר תחושת ציפייה, רעננות וחידוש. בשנה זו, כפי שכבר ציינו בגיליון הקודם, ימלאו עשרים שנות קיום למכון. נמצאים אנו ב"ה בתנופה של חידושים וחידוד מטרות בעשייה היום-יומית והמערכתית. כיום מרחפת המודעות כי מקומו של שם עולם הינו משמעותי ובעל נוכחות והשפעה רבה במרחב הציבורי. הקול היוצא מהמכון מביא עמו אמירות ברורות ובעלות משמעות ותפיסה רעיונית חדשה. אתם, הציבור שמכיר ומלווה את המכון ואשר בקי בעולם התוכן והמשמעות אשר שם עולם מאיר דרכם את נרטיב השואה. אתם גם אלו המודעים לעוצמה שבנרטיב ובתובנות הנטועות בו. לכם ממילא ברורה הנחיצות והחובה לשמוע את הקול הזה, אך לדאבונו עדיין יש לעשות רבות כדי להביאו לעוד ועוד קהלים. אי לכך בשנה משמעותית שכזו לקיום המכון, שמים אנו

אורית חרמון | עורכת

מטעם המכון. סיירנו בין שבילי הזיכרון של יהודי אוקראינה לבין ערש החסידות בשילוב אנשי רוח שהשפיעו רבות על התרבות היהודית בכלל ועל הישראלית בפרט. במדור "ראיון בשניים" הבאנו הפעם, בשינוי מכל הפעמים הקודמות, ראיון עם פנינה גולומב, ניצולת שואה, שסיפרה את סיפור הישרדותה השזור באמונה ובכוחות נפש רבים וזו הזדמנות של במה נוספת דרכה נוכל להנציח ולזכור את שורדי השואה הבודדים שעוד חיים בינינו.

"אבל הדרך התפתלה כשקול אחר פתאום התגלה כשדם צועק מן האדמה אחים אושמים אוזניים... אבל אני מלא תקווה אדם הרי בצלם נברא"

**שתהיה לנו שנת תקווה, אמונה
וזכר תהא שנת עין טובה,
אורית חרמון**

שנה בה נדע לנתב את חיינו לחיים בעלי משמעות, שנצליח לחיות את ההווה, להתחבר ולזכור את העבר ולחלום ולהאמין שאפשר לשנות את העתיד. במידעון זה אנו מביאים בפניכם חלון הצצה לחלק מפעילויות המכון המיישמים את השילוב של חיי עבר, הווה ועתיד ביחד עם רצון לחיות חיים בעלי משמעות, לשמר את הזיכרון היהודי ולתת דרור לחלומות ומיזמים המבטאים חזון זה. מתפרסם במידעון זה מאמר שכתבה מיכל גלטר העוסק בנושא "השיקום הדתי והחסידי במחנות העקורים" ובו היא משקפת מציאות של ניצולים, שהחליטו ליזום שינוי באורח חייהם ולחזור לחיות חיים דתיים, כדי לבנות את הזהות האישית המחודשת אחרי המשבר. במדור "אשר לא יכרת", אנו נחשפים למקומות חדשים במסגרת קורס מדריכים לאוקראינה אליו נסענו

"פקחתי את עיני היום אל עולם מופלא ששובב אותי אחד מאין סוף בני אדם חיות, עצים, פרחים ושמים... זה בין הצלילים, בין המילים ומעל הכוכבים וגם נמצא קרוב אלי עמוק בלב קורא לי אליו, לבחור בחיים לא לשכוח, לא להסתיר כך שלפני שהשמש תשקע אולי אור חדש יאיר אולי עוד נשנה..."
(בין הצלילים / יונתן רזאל)

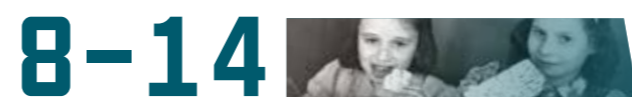
שנה חדשה החלה, קוראת לנו לבחור בחיים משמעותיים, לא לשכוח, לא להסתיר, כדברי השיר. כל אחד באשר הוא ייתן משמעות לשנה חדשה זו בחייו שתהיה שונה במשהו מהשנה שחלפה, שיהיה בה קמפוצץ של זיכרון, שנה גלויה ולא נסתרת.

4-5 חדשות שם עולם

6-7 אשר לא יכרת | מסע לאוקראינה

8-14 השיקום הדתי והחסידי במחנות העקורים

15-17 ראיון בשתיים | יעל זיק מראיית את פנינה גולומב

18 פינת הספר | בעל הסוד

19 פינת היוצר | צלינקה

בשער: בית הכנסת כורל הגדול באוקראינה צילום: שמואל אורנבך

עורכת: אורית חרמון
מערכת: הרב אברהם קריגר, אורית חרמון
עריכה לשונית: לאה מזריה
עיצוב גרפי: סטודיו בת-עמי
צוות בכיר של המכון: הרב אברהם קריגר ראש המכון, הרב משה חבה אגף חינוך, אורית חרמון יועצת פדגוגית מתודית, מרים אריאל אגף ארכיון.
צוות המכון: צוות חוקרים, צוות אגף חינוך, צוות ארכיון, צוות כללי.

ראשי אגודות יידי שם עולם:
מר יהורם גאון ראש אגודת היידיים הישראלית
הרב צבי ויינבר נשיא אגודת היידיים ארה"ב
מר מאיר בליסקא ראש אגודת היידיים N.Y.
מר בובי רכניץ ראש אגודת היידיים L.A.

מכון שם עולם - לחינוך לתיעוד ולמחקר
כפר הרואה ע"י חדרה 38955 טל: 04-6301637, פקס: 04-6365929
shemolam@shemolam.org.il
www.shemolam.org.il

גיליון מס' 21
תשרי תשע"ט
September 2018

שם עולם

חדשות שם עולם

8

יצדד בו אך הרב לא נעטר והיווה קול ערכי ומוסרי מולו. הרב נפטר בסיון תש"ג בגטו ואלפים השתתפו בהלווייתו. במשך שנים לא אותר מקום קבורתו, אך לפני מספר שנים הצליחו חוקרי המכון לאתר. בעת המסע לפולין שהתקיים מטעם המכון בחודש מאי, נחשפה המצבה שהוקמה על קברו.

6

9

הרב שמואל דוד לסקי, אשר כונה הגאון מסומפולנו, היה חבר בוועד רבני לודז' ומן הדמויות המוערכות ביותר בקרב יהודי לודז'. בתקופת הגטו היה בין מובילי המאבק בשאלות ערכיות, מוסריות ודתיות אל מול דורסנותו של יו"ר היודנראט, חיים רומקובסקי. רומקובסקי רצה שהרב לסקי יצדד בו אך הרב לא נעטר והיווה קול ערכי ומוסרי מולו. הרב נפטר בסיון תש"ג בגטו ואלפים השתתפו בהלווייתו. במשך שנים לא אותר מקום קבורתו, אך לפני מספר שנים הצליחו חוקרי המכון לאתר. בעת המסע לפולין שהתקיים מטעם המכון בחודש מאי, נחשפה המצבה שהוקמה על קברו.

9

בשוף השנה נערכו ימי גיבוש לצוות המכון. היום הראשון נפתח בישיבת צוות מקצועית ולאחריה נסעו כל חברי הצוות למרכז הימי בשדות ים. הפסיכולוגית דפנה שלם העבירה במרכז סדנת ביבליותרפיה ולאחר מכן נערך קומזיץ על שפת הים. למחרת הועברה סדנת בישול תחרותית, יצירתית וטעימה בכרמל. לאחר מכן התקיים סיור ברחבי העיר עכו, ביקור בבית הכנסת התוניסאי ובבית אסירי המחתרות. ארוחת ערב במסעדה ודבר רוח חתמו את היומיים הגדושים שסיימו שנת עבודה נוספת במכון.

8

7

במכון במהלך חודש יולי, המכון השתתף בבניית מערך חינוכי עבור תערוכה מיוחדת בנושא: לוחמים יהודים בצבא האדום שהשתתפו בשחרור המחנות ובהצלת יהודים.

5

7

באחד מימי שישי האחרונים ביקרה במכון משלחת של משרד החינוך ובראשה מנכ"ל המשרד, מר שמואל אבוהב, ראש מחלקת התרבות היהודית, הרב איתאל בר לוי וכן מנכ"ל אשכולות, מר אדיר וישניה. מר אבוהב סייר במרחב שורשים והתרשם מאוד מן האופי וההיקף של הפעילות במכון.

7

התערוכה מוצגת במקומות רבים בעולם, וביניהם בכנסת. כמו כן, גרסה עברית של התערוכה הושקה במרכז תרבות רוסיה בתל אביב. ד"ר מוטי שלם ייצג את המכון באירועים שהתקיימו בכנסת ובמרכז התרבות הרוסית בתל אביב.

5

מכון שם עולם אירח בחודש יוני קבוצת דוקטורנטים מרוסיה לסמינר מחקרי בן שבוע. הדוקטורנטים שמעו הרצאות שונות בתחום חקר השואה, הציגו את מחקריהם, נפגשו עם דוקטורנטים ישראלים וסיירו במוזיאון יד ושם ובאתרים נוספים. הסמינר כלל מפגש עם ניצולי שואה ועם ד"ר יצחק ארד, פרטיזן, גנרל והיסטוריון. הדוקטורנטים שמעו את עדותה המרגשת והנוגעת ללב של הגב' פרדז'ה רוטברד, שעברה את השואה

3

כשבעים מורים מרחבי הארץ השתתפו הקיץ בארבעה ימי השתלמות לקראת המסע לפולין. הם קיבלו כלים חשובים שיעזרו להם במהלך המסע עם תלמידיהם. ההשתלמות נערכה בשיתוף המנהל לחינוך התיישבותי ונחלה הצלחה גדולה. המשתתפים הדגישו את ייחודיותה של השתלמות זו בהביאה רוח חדשה של לימוד והנחלת זיכרון השואה.

4

הסכם שיתוף הפעולה בין מכון שם עולם לאוניברסיטה ההומניסטית במוסקבה ולמרכז להוראת השואה ברוסיה, בראשו עומד פרופ' איליה אלטמן, ממשיך להניב פירות לבד מתכנית הדוקטורנטים שנערכה

1

נושא הנרטיב הפולני בזיכרון השואה עמד במרכז יום העיון למדריכי פולין שהתקיים באסרו חג שבועות במכון שם עולם. הרצאתו של ד"ר ויטולד מדיטובסקי עסקה ביחסי יהודים פולנים במאה העשרים דרך הכתיבה ההיסטורית בפולין. בהמשך, העביר הרב קריגר הרצאה בה הצביע על אתרים שונים בפולין העוברים שינויים והדבר מחייב התייחסות מחודשת. הרצאתו של העיתונאי, עופר אדרת, עסקה בחוק הפולני מנקודת ראות עיתונאית.

2

לקראת אירועי יום הניצחון על גרמניה הנאצית בחודש מאי השנה, יזם המכון עם יו"ר השדולה למען הלוחמים היהודים במלחמת העולם השנייה, חברת הכנסת קסניה סבטלובה, אירוע לימוד ודין בכנסת בו נטלו חלק סגן השר מיידל אורן, שאביו לחם בצבא האמריקאי במלחמת העולם השנייה, פרופ' שמחה גולדין, יו"ר וועדת מקצוע ההיסטוריה בחינוך הממלכתי, פרופ' אליה אלטמן, יו"ר המרכז להוראת השואה במוסקבה, לוחמים וטרנים מעוטרים באותות המלחמה ומוזמנים רבים נוספים. את המכון ייצגו הרב משה חבה וד"ר מוטי שלם, שנשא דברים במסגרת האירוע.

4

5

כילדה. אין ספק כי ברוסיה קם דור צעיר של חוקרי שואה החשים מחויבות עצומה לנושא ויוסיפו לחקור אותו גם בעתיד.

במכון במהלך חודש יולי, המכון השתתף בבניית מערך חינוכי עבור תערוכה מיוחדת בנושא: לוחמים יהודים בצבא האדום שהשתתפו בשחרור המחנות ובהצלת יהודים.

2

מסע לאוקראינה

אורית חרמון

מכון שם עולם מקיים זה מספר שנים מסעות לקהילות ישראל באירופה שחרבו בשואה. מסעות אלו מודרכים על ידי צוות המכון ונועדו לסטודנטים המבקשים לחוות מסע חינוכי ערכי וללמוד על ההיסטוריה המפוארת של אותן קהילות ועל גורלן בתקופת השואה. במסגרת המיזם, פתחנו לפני כחצי שנה קורס מדריכי מסעות

מכון שם עולם מקיים זה מספר שנים מסעות לקהילות ישראל באירופה שחרבו בשואה. מסעות אלו מודרכים על ידי צוות המכון ונועדו לסטודנטים המבקשים לחוות מסע חינוכי ערכי וללמוד על ההיסטוריה המפוארת של אותן קהילות ועל גורלן בתקופת השואה. במסגרת המיזם, פתחנו לפני כחצי שנה קורס מדריכי מסעות

לאוקראינה המיועד לבוגרי קורסים של מדריכי פולין. לאחר שלושה חודשי לימוד במכון בהם עסקנו בהיסטוריה של יהדות אוקראינה, מתוך היבט ספרותי וציוני, ובחכמי אודסה ואבות החסידות, יצאנו בחודש יולי למסע יישובי בן חמישה ימים במזרח ודרום אוקראינה, בהובלת הרב אברהם קריגר, הרב משה חבה והגב' אורית חרמון. המסע החל בעיר קייב, בירתה של אוקראינה, הנמצאת על גדות נהר הדנייפר, החוצה אותה לאורכה. ערכנו סיור בקהילה היהודית, בבית הכנסת כורל הגדול ובאנדרטת בוגדן חמילניצקי. הדרכתו של הרב חבה באנדרטאות באבי יאר חשפה אותנו לעדויות מצמררות מגיא ההריגה. ערכנו במקום טקס לזכר הנספים. המסע החל בעיר קייב, בירתה של אוקראינה, הנמצאת על גדות נהר הדנייפר, החוצה אותה לאורכה. ערכנו סיור בקהילה היהודית, בבית הכנסת כורל הגדול ובאנדרטת בוגדן חמילניצקי. הדרכתו של הרב חבה באנדרטאות באבי יאר חשפה אותנו לעדויות מצמררות מגיא ההריגה. ערכנו במקום טקס לזכר הנספים. בז'יטומיר חיפשנו אחר אנדרטה לציון קבר האחים, שהוקמה לזכר יהודי העיר שנרצחו במקום, ואשר מיקומה לא פורסם ברבים.

מכן פקדנו את ציון קברו של ר' נחמן מאומן. את בוקרו של היום השלישי התחלנו בעיר אודסה בביקור בבית הכנסת ובסיום באזור היהודי של העיר אותו הדריכה אורית חרמון וחלק מפרחי ההדרכה. הסיור התמקד בהיכרות עם אישים ציונים וסופרים יהודים אשר השפיעו רבות על תרבות עם ישראל ועל צביונו.

נחשפנו לדמויות עבר משפיעות כגון: ביאליק, שלום עליכם, מנדלי מוכר ספרים, דובנב, פינסקר, לילנבלום ועוד ולמדנו על השפעתם הרחבה על הספרות העברית בפרט ועל הציונות ככלל.

אחד מהם היה אחד העם שכתב ב"כל כתביו": "מהו קיומו של עם אם לא קיום רוחו הלאומי בכל סגולותיו המיוחדות לו? מהו כבודו של עם אם לא כבוד קנייני הרוחנים שהכניס לאוצר הקולטורה (התרבות) האנושית? ומהי חירותו של עם אם לא חירות פנימית להתפתחות כוחותיו כולם בדרך הכבושה לפנייהם על ידי ההיסטוריה שלו".

המשכנו לכיכר מכבי וביקרנו במוזאון השואה. התרשמנו במיוחד מאוסף המוצגים מתקופת השואה באוקראינה ומתמונותיהן של עשרות אנדרטאות ומצבות הפזורות לאורכה ולרוחבה של אוקראינה. כעת נותר רק לחשוף את אותן אנדרטאות ומצבות ולהגיע אליהן.

השקפנו על בית הסוהר באודסה, אליו נשלחו היהודים עם כניסת הרומנים והנאצים לעיר, ועל הגטו היהודי הממוקם לידו. משם המשכנו לטרבוכינה, אתר רצח הממוקם בתוך העיר, ואשר יהודי אודסה מצאו בו את מותם. במקום נערך טקס קבוצתי כאשר כל משתתף סיפר על מחשבותיו בנוגע לחותם ולזיכרון שברצונו להשאיר אחריו.

הטקס עורר בקרב הקבוצה את הרצון להמשיך ולחפש אחר עקבות של אנדרטאות, מצבות וקברי אחים נוספים ברחבי אוקראינה כדי לשמר את הזיכרון היהודי של המקום, שרב הסמוי בו על הגלוי. "כוחה של היהדות הוא כוח של זיכרון, כוחה של רציפות היסטורית, של מסורת, והוא ששמר על נכסיה שמירה מעולה" (יעקב קלצקין, "כתבים").

בבית היתומים היהודי באודסה התרגשנו מאוד מן המפגש עם הילדים היתומים.

למחרת בבוקר נסענו לתחנת הרכבת ממנה גורשו יהודי אודסה למחנות ושם התקיימה הדרכה חווייתית בה חולקו לחברי הקבוצה דפי עד מודפסים עם שמות מגורשים, תמצית סיפור חייהם ופרטי הגעתם למשלוח. בדלניק, אתר בו נרצחו חלק מיהודי אודסה בשיטות ברוטאליות ואכזריות, קבעו חברי הקורס שלט זיכרון על האנדרטה שבמקום בזו הלשון:

"כי החרשתי בלו עצמי" (תהלים ל"ב) שם עולם

ל- 20,000 יהודי אודסה והסביבה הי"ד, שהומתו במיתות אכזריות במקום זה, בערב שבת קודש ובמהלך השבת ג'-ד' מר חשוון ת"ש 1941/24-25. הונצחו על ידי בוגרי קורס א' למדריכי אוקראינה מכון שואה ואמונה- שם עולם ישראל, תמוז תשע"ח

ביומו האחרון של המסע נסענו לבוגדנובקה ונחשפנו לדירי החזירים, חלקם אותנטיים לחלוטין, בהם הוחזקו היהודים בתת תנאים, שגרמו לבסוף למותם. פקדנו את גיא הקבורה בו נקברו יהודים שנרצחו באופן אקטיבי ויהודים שנספו כתוצאה מן התנאים הפיזיים הקשים ששררו במקום.

אחתום מסע זה במילותיו של המשורר הרוסי, יבגני יבטושנקו, מחבר הפואמה "באבי יאר" המסמלת את רצח יהודי אוקראינה ואת רצח היהודים בבורות ההריגה בשטחי ברית המועצות לשעבר.

על פאפי יאר אין מצבות,

אין כלום

מדרון תלול - אנדרטה מעל פצע

אני ירא.

אני מריש קדום

כמו היהודים עצמם, כמו עם הנצח.

היה זה רגע מכונן, עוצמתי ומצמית האומר ללא קול - לא שכחנו!

נציגי המכון היו ככל הנראה בין הראשונים שחשפו בעבר מקום נורא זה לאחר כ- 70 שנה שנשכח כליל מלב.

השיקום הדתי והחסידי במחנות העקורים

מיכל גלטר*

השחרור ממחנות הריכוז בתום המלחמה היה עבור ניצולים רבים רגע קשה ומורכב. הצרכים הקיומיים של שיקום הגוף היו אמנם דומיננטיים מאוד ודרשו תשומת לב רבה, אך לצדם הופיעו שאלות נוקבות על משמעות החיים, על תכלית האדם ועל מקומו של האל בחייו. עולם הערכים הקודם, שהיה בנוי עוד מילדות על אמון ובמקרים רבים גם על אמונה, התרסק למול הרוע והאכזריות שחווה האדם בתקופת המלחמה. הסבל שעבר על הניצולים בשנות המלחמה ואורח החיים במחנות העקורים לאחריה, גרמו לכך שרבים מן הניצולים, שגדלו בבתי שומרי מצוות, לא חזרו לזהות דתית לאחר השחרור. החזרה לחיי הדת לא היתה פשוטה, אם מטעמי תחושת כאוס והפקרות ששררו בסביבה הקרובה והרחוקה ונגעו גם בתחומי הקיום והמחיה (כמו למשל: שוק שחור, עסקים לא חוקיים, הברחות ועוד), ואם בשל הידרדרות מוסרית כתגובת פורקן למציאות שחוו בזמן המלחמה. מעבר לכך, שנים של ניתוק מקיום מצוות יום יומי, יצר מציאות של נתק טבעי, כאשר החזרה לאורח חיים דתי התאפשרה לרוב בהליך איטי ומורכב. ההחלטה לשוב לאמות המידה המוסריות והדתיות שליוו את הניצול בילדותו היתה החלטה אקטיבית, שיצרה אתגרים לא

מעטים, והיא מתוארת על ידי ניצולים רבים כנקודת מפנה מכוננת שהתוותה את דרכם בהמשך. נקודה ארכימדית זו, בה החליטו ניצולים ליזום שינוי באורח חייהם ולחזור לאורח חיים דתי, נבעה פעמים רבות ממפגש אמפאתי עם דמות יהודית דתית או רבנית וכן מחשיפה לתשמישי קדושה או פריטים אחרים המזוהים עם אורח החיים המסורתי. מפגשים אלו הובילו פעמים רבות לחיבור הניצולים לקבוצת שווים חדשה ונתנו מענה לאתגר בניית הזהות האישית המחודשת אחרי המשבר.

הדמויות היהודיות הראשונות אותן פגשו הניצולים היו על פי רוב החיילים היהודים בצבאות המשחררים, בתוכם היו גם רבנים צבאיים מן הצבא האמריקאי והבריטי. חיילים אלו הם שחשפו את הניצול לראשונה מזה חודשים רבים לסידור התפילה, לתפילין או לטלית, ארגו תפילות משותפות ודאגו לצרכי חג ומועד.

שבועות ספורים לאחר השחרור, החלו להגיע למחנות העקורים רבנים ושליחים מארץ ישראל אשר סייעו רבות לסיפוק הצרכים הדתיים והרוחניים, דאגו לצרכי סעד ועזרו בהתארגנות לקראת עליה ארצה. בין השליחים ודמויות המפתח במחנות העקורים לא ניתן היה למנות אדמו"רים בפועל, למעט האדמו"ר מקלויזנבורג, שכן

בצרכים המשתנים מדד לשיקום הפיזי והרוחני של הניצולים.

ראשית, הורגש הצורך בספרי תורה, בסידורים ובתפילין, המבטאים את הקשר היום יומי בין האדם לבוראו ומהווים צורך חיוני לקיום טקסים קהילתיים, דוגמת תפילה במניין, כחלק מחזרה לסדר היהודי הישן. נושא חגי ישראל בא גם הוא לידי ביטוי בהתארגנות לוגיסטית, כמו: השגת ארבעה מינים בסוכות ומצות בפסח.

בימות החול בלטה הבעיה של אספקת בשר כשר ובריכוזים רבים של יהודים שומרי מצוות לא נכלל בשר בתפריט. לכן, בסוף דצמבר 1945, נפגשו נציגי הציבור החרדי עם נציגי השלטון הצבאי האמריקאי והשחיטה הכשרה הותרה ברחבי השטח הגרמני הכבוש. בעקבות זאת התווסף בשר לתפריטים של כשנים-עשר אלף יהודים.

לצד החזרה לתזונה כשרה, היתה דרישה לספרות תורנית עבור קבוצות לומדים שונות, שהתרכזו במחנות העקורים. דרישה זו, מעידה גם היא על חזרה ללימוד התורה, שהיה רכיב דומיננטי בחייהם של ניצולים רבים ערב פרוץ המלחמה. את המחסור בספרות התורנית מבטאת הקריאה הבאה שהתפרסמה בשלהי 1945 בעיתון "שערים": "קריאה דחופה לכל חברינו ואוהדינו. נחוצים ספרים אלה בשביל חברינו באיטליה. 75 כרכים של מסכת קידושין, חמישים כרכים מסכת חולין, 25 ממסכת שבת... מלבד זה הספרים מגן אברהם... פני יהושע, קצות החושן, משנה ברורה, שפת אמת על התורה ושאר ספרי מוסר וחסידות". קטגוריה אחרת של צרכים דתיים היתה

עבור הקמת בתים חדשים בישראל. המחלקה הדתית של הג'וינט פנתה בראשית 1946 לרשויות הצבאיות בבקשה לשחרר כמות של זהב לייצור עשרת אלפים טבעות נישואין, ולכך התווסף הצורך לבנות מקוואות טהרה במחנות, בכדי שנישים תוכלנה לטבול לאחר סיום המחזור החודשי. דרך קטגוריה חדשה זו ניתן לראות את רצון הניצולים לחזור לחיות את ההווה דרך פריזמה דתית ולהישיר מבט אל העתיד תוך הקמת בתים יהודיים חדשים והבאת חיים לעולם.

סיוע חסידי במחנות העקורים

כארבעים אחוזים מיושבי מחנות העקורים בגרמניה הגדירו עצמם כבעלי צרכים דתיים, דבר שבא לידי ביטוי בהזמנת תשמישי קדושה ובבניית מערך רבני הולם במחנות אלה.

בשנה הראשונה נשאה השיבה לחיים היהודיים והדתיים אופי אחד תוך הישענות על האספקה הראשונית אותה נתנו גופי הסיוע השונים. עם הזמן, נשאה זו אופי פרטיקולרי ואחת הדוגמאות לכך היא הדרישה לייבא אל תוך המחנות פאות נוכריות ומגבעות לבד, שקטלגו לכאורה את הנדרשים להן והצביעו על היבדלות מסוימת מקבוצת הרוב. הנטייה לבניית זהות נפרדת המזוהה עם בית ההורים מסמלת שלב נוסף בעיצוב ההגדרה הדתית חברתית של הניצולים. שלב זה כרוך בבחירה מודעת ואחראית על החזרת הקשת הסקטוריאלית

המגוונת לעולם הדתי האורתודוכסי. שימת הלב למנהגים, שיכולה להיראות כהיתפסות לזוטות, כמותה חוזרת רגישותן של בלוטות הטעם בפיו של חולה לאחר מחלה ממושכת. מלבד גופי ההצלה השונים והארגונים המפלגתיים שסייעו לעקורים בחומר וברוח, בלטו שני מרכזים של חסידויות חב"ד וקלויזנבורג במינכן ובפוקינג שבגרמניה, לצד מרכז דומיננטי מאוד של חסידי גור בלנדסברג שבגרמניה. מרכזים אלה פעלו מכוחם של כספים שנאספו מיהודי ארצות הברית ועל כן יכולים היו להשתמש בהם לצרכים שמעבר לצרכי הקיום היום יומי ולשירותי הדת הבסיסיים להם דאגו המסגרות הכלליות. לצד גופים אלה פעלו מסגרות קיבוציות ברוח דתית וחסידיה.

מפעלו של האדמו"ר מקלויזנבורג

הרב יקותיאל יהודה הלברשטם מצאנז-קלויזנבורג היה מהאדמו"רים הבודדים שעברו על בשרם את מוראות השואה ושרדו. הוא כיהן כאב בית דין בקהילת קלויזנבורג שבגרמניה טרם פרוץ המלחמה ולפי עדויות חסידי הוותיקים, הוא נהג מנהגי אדמו"רות מסוימים כבר אז, אם כי לא היתה לו חצר מסודרת והוא לא נחשב ליורש הרשמי של החצר. עם הגעתם של הנאצים לעיר קלויזנבורג גורש האדמו"ר והתגלגל בכמה מחנות עד שנשלח לאושוויץ. חסידיו מספרים כי הוא השתדל להקפיד על ניהול חיים יהודיים גם בתנאי המחנה, ככל שהתאפשר הדבר בידו. במהלך המלחמה שכל את אשתו ואת אחד עשר ילדיו ובסופה נותר ערירי.

בעת השחרור היה הרב הלברשטם במחנה פילדלפינג שבגרמניה. מצבו הגופני היה ירוד, הוא חלה במחלת הטיפוס ושקל כארבעים קילוגרם בלבד. כבר אז הוביל תפילות בסגנון חסידי בבית הכנסת שבמחנה. עם הזמן התאוושש ופנה להקים מטבח כשר וריכז סביבו בחורים על מנת לייסד ישיבה. במקביל ביקר פעמים רבות בצריף הילדים על מנת לעורר אותם לשוב לאורח חיים אמוני ודתי.

האדמו"ר הבין את נס הישרדותו בשואה כשליחות המוטלת עליו להציל את היהדות החרדית ובשעה קשה זו פעל

10. גליק ינקלוביץ' ישעיה, **ממשכנים הושיענו**, הוצאת המחבר, ירושלים, תשס"ט, עמ' 268-226.
11. גרנות תמיר, **תקומת החסידות בארץ ישראל אחרי השואה: משנתו הרעיונית, הלכתית והחברתית של האדמו"ר יקותיאל יהודה הלברשטם מצאנז-קלויזנבורג**, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשס"ח, עמ' 112.
12. סורסקי, **לפידי האש**, קלו-רמז.

6. תידור באומל יהודית, "סידורי תפילה ומגבעות - פרק בשיקום הדתי של שארית הפליטה במחנות העקורים בגרמניה 1945-1949", **ילקוט מורשת**, מה, תש"ן, עמ' 67-55.
7. מאמר מערכת, **שערים**, גיליון מב, כו בכסלו תש"ו, עמ' א.
8. תידור באומל, "סידורי תפילה ומגבעות", עמ' 64.
9. פרבשטיין, **בסתר רעם**, עמ' 499, הערה 43.

1. פרבשטיין אסתר, **בסתר רעם: ההלכה, הגות ומנהיגות בימי השואה**, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשע"ב, עמ' 463-487.
2. Grinberg Leon and Rebeca, **Psychoanalytic Perspectives on Migration and Exile**, Yale University Press, New Haven and London, 1989, pp 129-134.
3. מושקט מריון, **לוחמים יהודים במלחמה נגד הנאצים**, ספרית פועלים, תל-אביב, תשל"א, עמ' 243.
4. פרבשטיין, **בסתר רעם**, עמ' 500-495.
5. שלם חיים, **אי של אפשר: סיפור חייו של בנימין מינץ**, כרמל, ירושלים, תשע"ג, עמ' 238-236.

* מאמר זה מתבסס על פרקי המבוא לעבודת הדוקטורט של כותבת המאמר, העוסקת בשיקום החזרות החסידיות בתל-אביב 1940-1965.

שפה, תרבות ומנהגים, ואשר חורבנו הפיזי עלול היה להמיט אסון על קיומה של החצר באשר היא. מאחורי שמות החצרות, שסימלו עד כה את ערש לידתה של החצר, עמדו אחרי המלחמה כפרים ועיירות המעורטלים כמעט לחלוטין מסממניהם היהודיים. שמה של חצר המוצא ייצג מעתה את תמצית הגעגוע אל העולם שהיה והפך לסמל מהותי יותר מאשר ציון מקום גיאוגרפי. היה זה חלק מתהליך השימור שניצולים רבים היו זקוקים לו.

את החצר החסידית ששימשה כמקוד להזדהות לפני המלחמה, ייצגו עתה סממניה - שמה, הניגונים המייחדים אותה, צורת הלבוש ומנהגיה. הראשונים שבהם היו דווקא אלה המופשטים שלא היו תלויי זמן ומקום, דוגמת הניגונים. חיבור אינטואיטיבי לניגון יצר מרחב של דמיון, שבכוחו היה לדלג מעל לתהום האסון ולחבר בין העבר לעתיד.

כוחו של הניגון מופיע בתיאורי הניצולים ככזה שמשך אותם לחזור למסורת בית ההורים גם כשכבר פנו ללכת בדרך אחרת. יעקב פייער, נער צעיר, חבר קבוצת הנוער הציוני בסנטה צזריה, היה בדרכו למשחק כדורגל, כשעבר בסמוך למשכנם של חברי קבוצת 'נצח' בהנהגתו של לייבל קוטנר וכך הוא מתאר:

"שמעתי קול שעורר בי משהו, התרגשות קלה אחזה בי... לא היה ספק בכך. היו אלה

יהודים. יהודים ששרים. ממש כמו בבית אבא. אותן זמירות מוכרות לי מימים ימימה. כשנכנסתי לחדר גיליתי קבוצה של חסידי גור. ערכתי הכרות עם הבחורים ודיברתי עמם... ליבי אמר לי שמקומי אתם. חפצתי ללכת בדרך שהנחיל לי אבא. השירים, אווירת השבת, היו חלק ממהותי שלא יכולתי להתכחש לו. בלי לומר מילה לחברי מהנוער הציוני, נשארתי בסנטה צזריה עם חברי החדשים - חסידי גור".

תיעוד נוסף של ניגוני גור בקבוצת 'נצח', הפעם במחנה המעבר בקפריסין, והשפעתם גם על אלה שלא היו מנויים על חסידות זו מלכתחילה, ניתן למצוא בדבריו של עזריאל שוורץ חבר הקבוצה, יוצא הונגריה:

"בשבתות ובימים טובים התנהלו העניינים כמו ב'שטיבל' של גור. היו בינינו כמה בעלי תפילה מצויינים... ובפיהם ניגוני גור שהביאו אותם עוד מ'הבית'. באזני ובאזני הבחורים האחרים מהונגריה היו ניגונים אלה בלתי מוכרים, ובתחילה אפילו מוזרים במידת מה, אבל התרגלנו אליהם והם אף התחבבו עלינו במשך הזמן".

38. שמידע הדס, קולו ברד וגחלי אש: סיפורם של מרים ויעקב פייער. המועצה האזורית נחל שורק, תשע"ב, עמ' 121.
39. שוורץ עזריאל, ואלה דברי ימי יסודות, הוצאה פרטית, יסודות, תשע"ג, עמ' 81.

ראיון בשתיים

יעל זיק משוחחת עם הגברת פנינה גולומב

"בכל התלאות שעברתי בחיי, תפילה אחת הייתה לי - להגיע לארץ ישראל ולהעמיד דור חדש, שימשיך את דרכי אבותיי ומורשת עם ישראל. ברוך ה' הצלחתי בכך והקב"ה הגשים את חלומי"

ספרי לי על העיירה בה גדלת ועל שנות ילדותך. נולדתי בשנת 1926 בטרנובו שבצ'כוסלובקיה ושמי פרל (פנינה) לבית גנץ. להורי קראו גרשון ושרה גיטל והיו לי 11 אחים ואחיות. סבי עסק בייצור ציצית ותפילין ואבי, גרשון, שהיה דמות חשובה בקהילה היהודית, שימש כמוהל. זכור לי כי מל עשרות תינוקות יהודים בעיירה ואף הציל אחד מהם ממוות בטוח, לאחר שאביו ביקש למול אותו בעצמו.

אבי היה ידוע בקולו המיוחד ורבים משכנינו היו באים לשמוע את קולו ממרפסת הבית. כאשר ראש העיר ביקש להודיע הודעה לקהילה, היה עושה זאת בעזרת אבי.

למדתי בבית הספר היסודי בעיירה ובימי ראשון למדתי עברית ויהדות אצל מלמד יהודי.

לקראת ראש השנה, יצאתי לראיין את הגברת פנינה גולומב ולהתוודע לסיפור הישרדותה במהלך השואה. סיפורה מגלם בתוכו התמודדות ושמיירה על זהות ערכית-יהודית. בעיניה אין זה סיפור הישרדות בלבד, אלא דרך חיים ואמונה פשוטה וזכה.

בדירתה הצנועה בבית טובי העיר בירושלים, פנינה פורשת בפניי את סיפור חייה כנערה יהודיה בתקופת השואה מול רוע בלתי נתפס. "זה לא יאומן, מאיפה הביאו את כל הרוע הזה?" היא שואלת ממרחק של שבעים שנה ומדבריה ניכר כי היא חיה את המאורעות כאן ועכשיו.

- פרבשטיין אסתר, כסתר רעם: ההלכה, הגות ומנהיגות בימי השואה, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשע"ב.
- קלט אורי, בלו לאחר השואה: בניתה מחדש של חסידות בלו לאחר השואה (1944-1957), עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.
- רוניקוביץ' שמואל, "פועלי אגודת ישראל" ואגודת ישראל במחנות העקורים באיטליה בשנים 1945-1946, דפים לחקר השואה, ה' תשמ"ז, עמ' 183-155.
- שוורץ עזריאל, ואלה דברי ימי יסודות, הוצאה פרטית, יסודות, תשע"ג.
- שוורץ עזריאל, למען תזכור, הוצאה פרטית, יסודות, תשמ"ד.
- שלם חיים, אי של אפשר: סיפור חייו של בנימין מינץ, כרמל, ירושלים, תשע"ג.
- שמידע הדס, קולו ברד וגחלי אש: סיפורם של מרים ויעקב פייער, המועצה האזורית נחל שורק, תשע"ב.
- תידור באומל יהודית, "סידורי תפילה ומגבעות - פרק בשיקום הדתי של שארית הפליטה במחנות העקורים בגרמניה 1945-1949", ילקוט מורשת, מה' תש"ן, עמ' 68-45.
- Grinberg Leon and Rebeca, Psychoanalytic Perspectives on Migration and Exile, Yale University Press, New Haven and London, 198.

- בבליוגרפיה
- אונגר מנשה, אדמו"רים שנספו בשואה, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשס"ז.
- אלברט שמואל, "הלוך להרגיעו ישראל", המודיע, ניסן תשע"ח.
- בין לייב, מפתח של עיתונאי חסיד, הוצאה פרטית, ירושלים, תשכ"ז.
- גלטר מיכל, טלית ומגל - יסודות, התיישבות הרדית חלוצית בנחל שורק תש"ה-תשי"ג, עבודה שוות ערך לתזה לתואר מוסמך, אוניברסיטת בר אילן, תשע"ד.
- גליק ינקלוביץ' ישעיהו, ממחשכים הושיענו, הוצאת המחבר, ירושלים, תשס"ט.
- דן יוסף, "חסידות: המאה השלישית", דוד אסף (עורך), צדיק ועדה: היבטים היסטוריים וחברתיים בתוך החסידות, מרכז זלמן שזר, ירושלים, תשס"א, עמ' 65-52.
- סטלר שרה, שני חיי שרה, הוצאת מכון שם עולם, תש"ע, עמ' 177.
- כהן רחל, מוסדות פנימייתיים באיטליה לילדים ובני נוער פליטי שואה בשנים 1948-1943, עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשנ"ח.
- מוקשט מריון, לוחמים יהודים במלחמה נגד הנאצים, ספרית פועלים, תל-אביב, תשל"א.
- מינץ בנימין, מבחר כתבים, ב (בעריכת גרשון הרפנס), פועלי אגודת ישראל, תל-אביב, תשל"ז.
- סורסקי אהרון, לפיד האש, פרנקל, בני ברק, תשנ"ז.

מה היתה מערכת היחסים עם השכנים הגויים? האם היו גילויי אנטישמיות?

באופן כללי, היחסים היו טובים. בביתנו היתה מטפלת גויה, שטיפלה בכל הילדים. כמוכן שהדבר השתנה עם הכיבוש ההונגרי בשנת 1938. "ההרגשה היתה כמו אדם שבמקום להאיר עם פנס משתמש בלפיד" - עם כניסת ההונגרים חל איסור על גידול פאות, אך הנוראה מכל היתה הגזירה לגייס לצבא את כל הנערים והנערות מגיל 16. אני הייתי בת 16 ואבא, שהבין את גודל הסכנה, השיג אישור מיוחד ושלח אותי לבודפשט, ללמוד תפירה. בבודפשט התגוררה אחותי חדווה. בעלה גויס לצבא והיא נותרה לבדה עם תינוק קטן. נשארתי אצל אחותי עד שנת 1943 ואז חזרתי הביתה.

בעקבות הכיבוש ההונגרי וההחמרה במצב, האם חשבתם לעלות לארץ?

ודאי. אבא תמיד דיבר על ארץ ישראל. בשנת 1938, לאחר מאמצים רבים, הוא הצליח לקבל סרטיפיקטים (אישורי עליה לארץ ישראל) עבור משפחתנו ועבור סבא וסבתא. סבתא, אמא של אבא, סירבה לשמוע. "מה יהיה עם האחים שלך?" שאלה את אבא, וכדי להמחיש את התנגדותה הנחרצת, ציינה בפניו כי תשכב על פסי הרכבת ותחסום את הנסיעה בעצמה. אבא הבטיח לסבתא שיעבוד וישלח אשורות כניסה ליתר המשפחה. הם אפילו הלכו יחדיו לרב הקהילה, אך זה פסק כי כיבוד הורים קודם לעלייה לארץ. בלית ברירה, אבא נתן את האשורות לשכנים שלנו. לא אשכח את תגובת השכן למראה האשורות: "המשיח הגיע!"

מתי קבלתם את הציווי להיכנס לגטו?

בשנת 1944, בחול המועד פסח, יצאה פקודה לגרש את כל יהודי העיירה לגטו מטיסולקו שבהונגריה. התבקשנו לקחת תרמיל אחד בלבד ובו חפצים מועטים. את היתר השארנו מאחור.

כמה ימים לפני הכניסה לגטו, פרצה שריפה בעיירה. שני בחורים יהודים נתפסו, עונו ונחקרו. הם העידו שאבי היה בין האנשים ששלחו אותם. אבי הוכה קשות עד שנפל למשכב וחלה. הוא נאלץ להישאר בבית כאשר אחי מרדכי ואחותי יפה נשארו אתו. אבא הצליח להשיג לאחותי ולתינוק שלה אישור כניסה לבודפשט. אמא ויתר הילדים נכנסו לגטו. זו הפעם האחרונה שראיתי את אבי ואת אחי ואחותי. כעבור מספר שבועות הם נשלחו לגטו מונקטש ומשם גורשו לאושוויץ.

האם ראית את מאיר, אחיך, במהלך השהייה במחנה?

אחרי כמה ימים במחנה, מישהי אמרה לי שראתה מבעד לגדר את אחי מאיר. מאיר זרק לי פעם חתיכת נייר ובתוכה אוצר של ממש - מספריים וחוט.

בעזרת המספריים תפרתי ותיקנתי בגדים קרועים לנשים במחנה ולפעמים קיבלתי פרוסת לחם, אותה העברתי לאחי.

לעיתים ישנתי דקות ספורות בלילה כי העדפתי לעזור לחברות, לתקן ולתפור. את ערך האנושיות והנאמנות קיבלתי מההורים שלי. זה היה ערך במשפחה.

מאיר נספה במחנה יחד עם ילדים נוספים.

תארי את ההתמודדות שלך במחנה ההשמדה. כמו בגטו, גם באושוויץ התנדבתי למשימות, תמיד התנדבתי! לילה אחד נכנסה הקאפו עם קצינה נאצית וביקשה מספר בנות לעבודה ומיד התנדבתי. מכיוון שהייתי רזה מאוד, הקצינה אמרה: "זה בן אדם לעבודה? זה טינופת!"

הקאפו השיבה לה: "אלו, הרזים, עובדים פי עשר יותר מהשמנים". כך קיבלתי עבודה בשירותי המחנה, משבע בבוקר עד שבע בערב. את האוכל קיבלתי שם, אך לפחות יכולתי ללכת לשירותים מתי שרציתי.

בפעם אחרת, הקאפו ביקשה שאכין לה מרק ונתנה בידי סיר עם תפוחי אדמה. לפתע נשמעו צעקות: "מנגלה מגיע!" מרוב בהלה מיהרתי להוציא את הסיר, המים הרתוחים נשפכו ונכוויתי קשות. בשעת המפקד הקאפו הסיחה את דעתו של מנגלה, שלא יגלה את מצבי.

אומץ הלב שלי, הערבות ההדדית והעובדה שהתנדבתי ראשונה, תמיד עזרו לי להתמודד עם החיים במחנה.

זכור לך סיפור מיוחד על הערבות ההדדית שהזכרת בדבריך?

לא ידענו ימים ולילות וגם לא חגים. יום אחד שמענו את אחד הקצינים אומר שאצל היהודים זה יום קשה במיוחד. כך הבנו שמדובר בתשעה באב. החלטתי לצום. באושוויץ הייתה איתי בת דודתי, שעבדה בניקיון כבישים. היא מצאה קופסה בזבל, שמה בה מנת מרק, אותה החבאנו מתחת לדרגשי הצריף. במשך אותו היום, כולן שמרו עלי, שלא יבחינו בחולשתי ובחיוורוני. בצאת הצום, התיישבו סביבי כמה בנות והסתירו אותי בזמן שאכלתי את מנת המרק.

מהיכן שאבת את הכוח לצום?

הרגשתי שאני חייבת לצום, משום שזו שעת רצון. כך הייתי רגילה מהבית ולא היתה סיבה שאפסיק. פעמים רבות שאלו אותי - מאיפה הרצון לשמור על הדת יותר מהבריאות? ואני

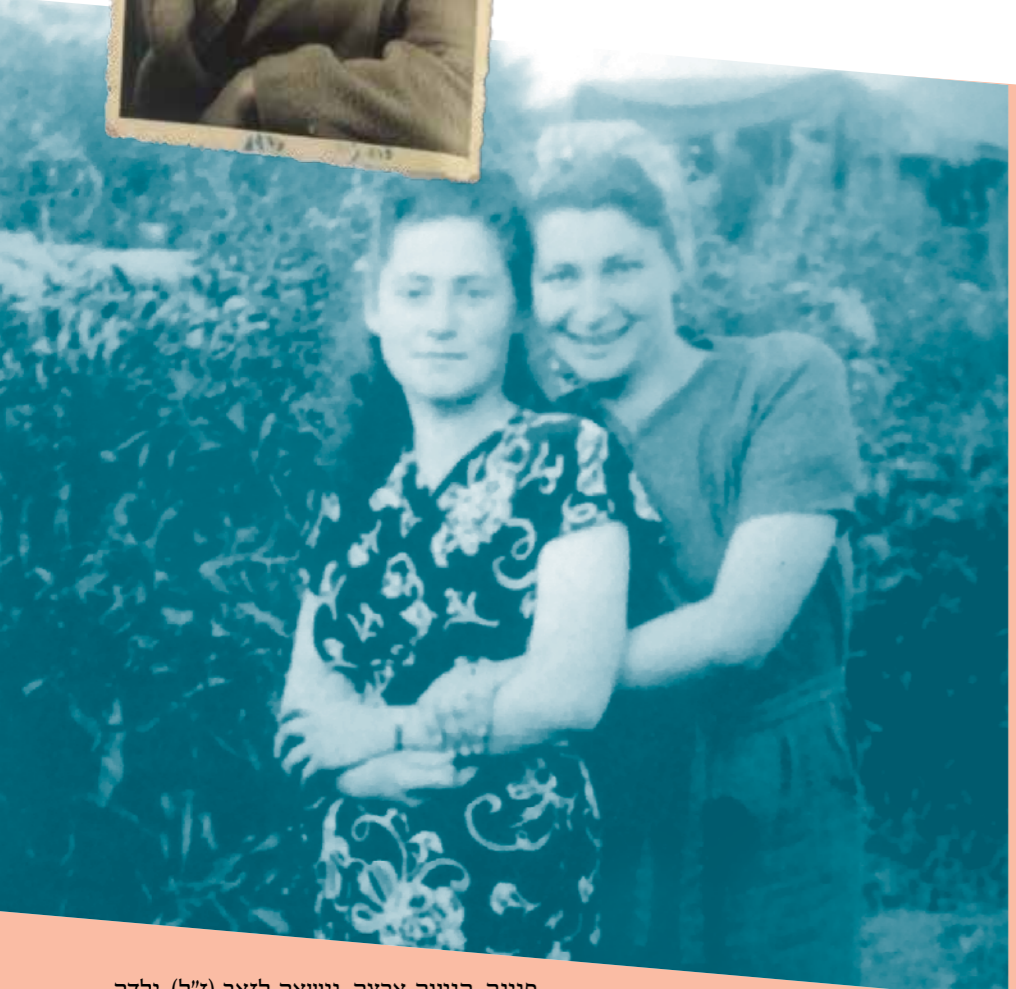
עונה, שהשמירה על הדת עזרה לי לשמור על הבריאות. עד היום אני צמה בתשעה באב. זו אמונה עמוקה שנטועה בי עוד מהבית.

כשישה חודשים הייתי באושוויץ, עד שהעבירו אותנו למחנה אחר. כעבור מספר שבועות הגרמנים הצעידו אותנו ברגל לתוך גרמניה. אם מישהי הייתה מתכופפת ולו לרגע אחד, מיד היו יורים בה. הבנות הסתירו אחת את השנייה, בכל פעם מישהי התכופפה וכך הצילו את חייה.

לאן היו מועדות פניך בסוף המלחמה?

בסוף המלחמה הייתי בת 19 ורציתי לעלות לארץ ישראל. התאספנו כמה בחורים ובחורות והלכנו מתחנה אחת לשנייה, כדי להגיע בסופו של דבר לארץ. לפעמים הלכנו שבועות ברגל ובכל תחנה היינו מקבלים פתק. על הפתק שלי היה כתוב: "פרל גנץ, האמא - שרה גיטל, מי שחי, מי שזוע, אני נמצאת פה".

מי שלא עבר את זה לא יכול להבין. כל מה שעברתי אני מספרת לך ואת כל הקשיים אני מקבלת באהבה, אבל חשוב לי שידעו שמשפחתי שומרת מצוות, אוהבת אדם והינה מנאמני הארץ.

פנינה, הגיעה ארצה, נישאה לזאב (ז"ל), ילדה בן ובת והעמידה נכדים ונינים רבים. על קיר בדירתה, תלוי עץ שורשים ועליו הכיתוב: "אם הבנים שמחה", מתנה שקיבלה ליום הולדתה התשעים ממשפחתה הענפה. ערב ראש השנה תשע"ט והמילים "זְכַרְנוּ לְחַיִּים. מְלַךְ חַפְצֵי בְחַיִּים. וְכַתְּבָנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַן אֲלֹהֵי חַיִּים" מקבלות לפתע משמעות כפולה בזכות המפגש עם פנינה.

נאמר לי שראו את אחותי הבכורה וגם אחי שרד והגיע לצרפת. בשנת 1948 הגעתי באניית מעפילים לחיפה אך כאן לא תמה מסכת הייסורים. גורשתי למחנה המעצר בקפריסין. תחושת האחדות החזקה והמטרה שעמדה לנגד עיני - עליה לארץ ישראל - הם שנתנו לי את האמונה והביטחון להמשיך עד ההגעה הסופית לארץ.

צלינקה הילדה היהודיה האחרונה בעולם

מיכל גיא

את חיי (על-פי ראיון שנערך עם צילה על אקציית הילדים בקילצה 23.4.43).

בניה של צילה ליברמן ז"ל ביקשו להנציח את דמותה, ערכיה ואישיותה המיוחדת באמצעות הצגה המבוססת על יומנה המקורי, חומרים נוספים שכתבה וקטעי עדות מצולמים בווידאו, שתועדו על ידי מכון שם עולם.

צילה הייתה אשת העדות של המכון במשך שנים רבות והפריזיקס מתקיים בשיתוף פעולה מלא עמו.

משה אלפי נענה לבקשת המכון להפיק את ההצגה אשר הינה חלק ממיזם "הקתדרה לאומנויות הבמה" של המכון.

המחזאי אורן נאמן פתח את ההצגה במסעה של צילה לקבר האחים של ילדי קילצה. קבר זה יועד גם לה, אך היא ניצלה ממוות בעזרת תושיית האם וחסדי שמים.

ההצגה נעה על הציר שבין ההיסטוריה האישית של צילה לבין המציאות העכשווית ומנכיחה את ההתמודדות עם השאלה "למה אני? אני הפה שלהם".

דווקא בתוך האין, צילה מצאה את היש, את הנוכחות האלוקית והאמונה בקב"ה.

"אני ילדה. אין לי זכות קיום כאן. ילדים לא אמורים להיות פה בכלל. אז אני שוכבת מקופלת על הדרגש, רועדת בכל הגוף ומדברת עם אלוקים. ובלב הגיהנום - אלוקים שומע אותי" (מתוך דבריה של צילה על מחנה אושוויץ).

התפאורה של ההצגה מאפשרת ניידות גבוהה והגעה למוסדות חינוך ותרבות בכל רחבי הארץ. ההצגה מיועדת הן לנוער והן למבוגרים ומלווה ביחידה חינוכית המסייעת בעיבוד הצפייה והמסרים העולים ממנה.

"יום אחד, אחרי כשנה מחיסול הגטו,

הכריחו את כל היהודים שנותרו בגטו הקטן להגיע לפנות בוקר עם חפציהם למגרש הגדול בגטו שנחשב על ידינו, תושבי הגטו, ל"מגרש המוות" [...] מבין תושבי הגטו היו כחמישים משפחות עם ילדים. האפמן גייר, מפקד האזור, החל לקרוא בשמות של היהודים והורה להם לעבור לצד השני של המגרש, אבל בלי הילדים. כשהגיע הזמן של המשפחות עם הילדים לעבור, הפרידו את הילדים בכוח מהוריהם וגררו אותם למעין צריף לבן שהיה צמוד למגרש. עוד לא קראו בשם משפחתנו ונאלצנו לצפות במחזה הנורא. אמא שלי, שתמיד באה מסודרת לכל מקום, מרחה מהאודם שלה על האצבע ומרחה לי על הלחיים. היא שמה לי משפחת על הראש כדי שלא אראה כילדה קטנה.

למרות זאת, הם הבינו שאין לנו סיכוי לעבור יחד ולכן אמרו לי: "בואי צלינקה, אנחנו נלך לבית הלבן יחד איתך". אחי, שכבר עבר לצד השני וראה שהורי מתקדמים איתי לכיוון הבית הלבן, מיד זינק ועבר אלינו חזרה. הוא שאל את ההורים שלי: "למה אתם הולכים איתה ומשאירים אותי לבד?" הורי פשוט אחזו בידו וכך הלכנו כולנו עד שהגענו לשומר. אבי ניסה בכל זאת את מזלו וביקש מהשומר שייתן לו להעביר גם את שני ילדיו ל"צד הטוב", הצד של האנשים שהולכים לעבוד. השומר שאל "בני כמה?" ואבי שיקר לו באומץ ואמר: "בני 15 ו-17", למרות שהייתי רק בת 11 ואחי הגדול היה בן 14.

הגרמני עשה תנועה עם האגודל כאומר "עברו", וכל העת לא הרים את ראשו ולא הביט בי. עברנו. [...] ברגע ההוא, חבר של אחי, שעמד בשורה מאחורי, שם לי תיק מתחת לרגליים ואמר לי: "עלי על זה ואל תשאלי שאלות". עשיתי מה שאמר וזה הציל

בעל הסוד

נעמי מורגנשטרן

הוצאת שם עולם

אתי אלבויים

תמיד, חרף כל מאמצי הייצוג, בבחינת פער, לאקונה, חור שחור בתולדות האנושות".** אם כתיבת סיפורת שואה למבוגרים הינה אתגר גדול, הרי שכתובת סיפורת שואה לילדים היא אתגר כפול ומכופל.

הסופרת, נעמי מורגנשטרן, עומדת במשימה זו בהצלחה. ספרה "ציפי של הבובה" יצא לאור בהוצאת שם עולם לפני שנתיים ועסק בילדותה של ציפי כהן בזמן השואה. בימים אלו רואה אור ספרה החדש, "בעל הסוד", אף הוא בהוצאת שם עולם. הספר מבוסס על סיפור אמיתי, סיפורו של סנדלר יהודי שחי בצ'כוסלובקיה שבפולין בזמן הכיבוש הנאצי ונשלח למחנה העבודה האסאג. במחנה הוא תופר מגפיים לקצינים גרמניים. בזכות טיפוח מגפיו של אחד הקצינים, הוא מקבל אישור להיכנס פעמיים לצריף בו הושלכו ספרי תורה. הוא מוצא ביניהם שופר, לוקח אותו ומצליח לתקוע בו בסתר בראש השנה, תוך סיכון חייו. כנגד כל הסיכויים הוא מצליח להבריח מאותו צריף גם ספר תורה ולהחביאו מעיניהם הפקוחות של הנאצים. במעשהו זה, זיכה יהודים רבים במחנה בהקפה בסתר של ספר התורה בשמחת תורה.

ספר התורה התגלה בסיום המלחמה, הובא ארצה ונמסר לבית-כנסת של חסידות גור בבני ברק. מורגנשטרן עוטפת את הסיפור

כתיבת סיפורת על השואה עוררה בעבר שאלה לגבי עצם החיבור בין שואה לאמנות. כיום ספרות השואה היא עובדה קיימת ועל כך אמר הסופר אהרן אפלפלד: "אסור להשאיר את השואה בתחום המספרים הגדולים והדיבור המוכלל. העדים וההיסטוריונים הניחו את המסד והטפחות, ועתה הגיעה השעה ליצירה".*

האתגר העומד בפני סופרים הכותבים סיפורת על השואה הוא גדול, כפי שביטאה זאת חוקרת ספרות השואה, איריס מילנר: "הסופרים והסופרות הכותבים על השואה נותנים, בין השאר, ביטוי למניעים אוניברסליים - הרצון לפענח, לארגן, למשמע, לזכור ולהזכיר... בד בבד, משותפת ליוצרים כולם, בעוצמות שונות, התובנה כי הממשות שעליה הם כותבים היא בלתי נתפשת עד כדי כך שהיא נידונה להישאר

* מתוך דברים שנשא הסופר אהרן אפלפלד בערב יום הזיכרון לשואה ולגבורה 2007 ביד ושם. בתוך: לירז לתמונביץ, "הוראת השואה באמצעות ספרות", זיקה: העיתון המקוון להוראת השואה. ירושלים: יד ושם, 2014.

** איריס מילנר, הנרטיבים של ספרות השואה תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2008, עמ' 13.

בפעל הסוד

ספר חדש
מרתק ומעצים

המשלב בין מסרים
חינוכיים וערכיים
לבין ההיסטוריה היהודית
בימי השואה, כאשר חגי
תשרי הם חלק מהסיפור

כתיבתה הכובשת של נעמי מורגנשטרן
בצמוד לעובדות והאירורים המדהימים של דיויד הול
מעניקים חוויה רוחנית, אישית ומשפחתית

מחיר השקה

45 ₪

כולל משלוח בדואר

לקניה מרוכזת
הנחה מיוחדת

להזמנות ופרטים: **04-6301637**
shemolam@shemolam.org.il
www.shemolam.org.il